

Budapestre vonatkozó újságcikkek

Osztályozás

Tárgy

92

Hely

Bihari János

Idő

"1928"

Személy

Szerző: *Bevilaqua-Borsody Béla*Cím: *A francia romanticizmus és a Ferenc császár-kori pesti cigánysor*

Forrás:

Magyar Szó

Bp

(Hely)

1928. 10. 14.

(Idő)

(Köt. v. füz.)

A francia romanticizmus és a Ferenc császár-kori pesti Cigánysor

Bihari János utolsó évei a Két Nyulak uccájában

Írta: BEVILAQUA-BORSODY BÉLA Dr.

Pénteken volt a felavatója a Muzsikus emléktáblájának a régi pesti Cigánysoron, a Két Nyulak uccájában, ma pedig szobrát avatják a Margitszigeten, egy száz éve ott lefolyt híres Garden Party helyén.

Bihari János 1827 április 26-án halt meg. *Sírja* — a régi ferencvárosi temetővel együtt — elkallódott. A mai Kinizsy és Lónyay uccák sarkán állott régi ház helyén modern bérház szürkül, rajta péntek óta a főváros által állított emléktábla, a Margitszigeten pedig mátol a Muzsikus bronzból; Vaszary László mintázta, a főváros és adakozók öntették, Zseny József kezdeményezte. Emlékét ez a szobor, művészetét Major Ervin kiváló kritikai zenetörténeti tanulmánya örzi, aere perennius, bronznál maradébban, mint Horatius írja, e költő, kit nagyapánk 1828-ban, száz éve, Horác-nak mondtak. Az irodalmi klasszicizmus hanyatlása idején, mikor a romanticizmus — a Liberté, a Szabadság irodalmi s művészeti hangulata — már csattogtatta tricolore-ját.

1822-ben Bihari még pályája magasán fündökölt. Ebben az évben hallotta őt Liszt és írta erről a találkozásról későbbi híres ragyogó sorait. 1823-tól már lehanyatlóban van Bihari virtuózi ívelése, öregszik

és iszik. 1824 novembere végén felboruló szekere balkarját töri, nyomorog, a ferencvárosi Alvégen, a Cigánysoron, a Két Nyulak uccájában (Platea Duorum Leporum Numero 78—o), az 1910-ben lebontott szegényes, elvénhedt külsőtelki házban vonja meg magát. Nyomorában Balla Károly (1792—1873) Pest vármege várnagya, passzionátus meteorológus és író segíti s ír róla később *Emléksillámok* című emlékirataiban. A sárga házban hal meg a Muzsikus 1827 április 26-án. Pest „összes” lapjai, a *Hazai s Külföldi Tudósítások* és a *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung* közlik a halálhírt, a *Magyar Kurir* másnapi száma így ír erről:

„Pestről, Április 27-dikén. A mi Biharink, ki a hegedűjátást oly nagy tőkéletességre vitte, hogy az ő muzsikálásának kellemetességét, mesterséges voltát s megható erejét még a kitanult nagy muzsika-mesterek is magasztalták, tegnapi április 26-dikén reggeli tíz órakor meghalálozott, minekutána a muzsikában gyöngyörködőket Hazánknak minden részében, többnyire pedig Pesten, felszabadnál hosszabb ideig mulattatta.”

Temetésén résztvett Kultsár István (1760—1828 március 30.), a magyar zsurnalisztika apja, ezidőben a *Hazai s Külföldi Tudósítások* szerkesztője, Balla Károly író és

Szalay László, a historikus. Utóbbinak emlékirata ír a temetésről. Aznap harmadmagával az öreg Kultsárnál ebédelt. „Ebéd után szakadt az eső, ahogy csak szakadhatott, — írja Szalay — de Kultsár kocsi pakkolt bennünket és vitt, hogy temessük el Biharit. Pháraó népe zokogott fuldoklásig, midőn Kultsár a sírnál beszédet mondott az elhunyt érdemeiről, buzdítván a cigányokat: követnék nyomdokait. Mőd nélkül ellágyultam. El azért, mert láttam, hogy mily primitivikus idyllvilágban mozogtak embereink; de el azért is, mert veszendőben tudtam a Hazát, mely gyermeki álmokat hűvelyez annyi fölserdült nép szomszédságában.” Balla közli is Kultsár néhány szavát, mellyel ez a régi ferencvárosi temetőben elbúcsuztatta Biharit a cigányokhoz így szólva: „Látjátok, fiam, hogy becsüli meg a haza a maga jeles művészeit, igyekeztek ti is, hasonlóan hasznos polgárok lehessetek.”

Így halt meg a regényes életű cigány, aki úttörője volt a magyar zenének Berlioz, Brahms, Haydn, Hummel, Massenet, Weber felé. Liszt már e feltört úton indult utána a világ s a világhír felé. A negyvenes évek romantikus Párisa a magyar melódiák mollyából szívta magába romantikaszükségletét. A magyar divat lett Párizsban, nem több, mint a lengyel, a szicíliai, görög vagy cserkesz s e divatnál többet nem is tett Párizs értünk sem Világos előtt, sem azután.

Bihari szerepe azonban ennél az úttörésnél több: gerjesztő kovásza a korszak európai romanticizmusának, ami lényegében semmi más, mint a szabadságkorszak zenei, irodalmi, művészeti, társadalmi, politikai nagy Páltordulója: 1815—1848

A lendület íve: a Vormärz, 1848 Párizsa, amit ezen ív felhágó ágán romanticizmusnak hívtak utóbb. Lássuk ezt s a paraszti Alvéget, a Somogy-házat, előbb azonban a magyar népi zene hatását a romanticizmusra.

omda 1926 — 8891

Bihari, a zeneromantika őse

Hummel, Anton Seyfried, Wanhal, Haydn, Hummel Ferdinand Ries, Leopold de Blumenthal, Franz Pechatschek magyar táncváltozatai a magyar táncmotívumok külföldi népszerűségét mutatják, Schubert a magyar táncról ír, még mielőtt 1810-ben és 1811-ben a híres bécsi Artaria cégnél megjelentek volna Bihari magyar táncai: írja Major Ervin.

Mátray Gábor szerint Bihari a bécsi kongresszus idején majdnem egy évig Bécsben volt, Széchenyi István 1814 októberében lelkesedve ír a halhatatlan Bihariról. 1820 szeptember 7-én a budai hadgyakorlatokat végignéző cambridge-i herceg és angol kísérete előtt játszik, az angol urak eléneklik a híres Marlborough indulót a cigány játéka mellett. Major Ervin azt hiszi, hogy Bihari már 1809 táján is megjárta Bécsét.

Ha Bihari csakugyan ott volt Bécsben a francia ágyúk bronzából vert érdemkeresztek kiosztásánál (a híres Kanonkreuz) 1814 október 24-én és a december 23-i udvari bá-

lon, akkor bizonyára ő az európai romantizmus első gerjesztő kovásza az akkori világ legelsőrangúbb társasága előtt.

A lázas, exaltált, mámorban hegedülő cigány ebben az esetben a népi romantizmust elsőnek vitte Európa Bécsben összegyűlt arisztokratikus crème-je elé. A hivatalos irodalomtörténet 1827-el, az Alfred de Musset „L'Hermani”-jával jelzi a francia romantizmus első bemutatkozását. Ha Bihari bécsi szereplése bizonyos, úgy e dátum tizenhárom évvel tolódik előre.

A „Congress-Wien” egy álló évig volt a világ közepe. „L'Empereur est mort, vive l'Empereur”: a Császár — tudniillik Napoleon — letűnt, éljen a Kaiser — tudniillik a derék, nyárspolgári és egyszerű Franz: Párizs „empire”-je helyett Bécs „empire”-je, imperiuma, imperializmusa, abszolutizmusa, Szent Szövetsége, összmonarchiája, Metternichje. A „Congress” alatt a napoleoni világuralmi ábránd — vagy talán az Európai Egyesült-Államok grandiózus napoleoni ideája — Bécsbe értékelődött át. A világ sorsát európai legragyogóbb nagyúri nevei intézték Bécsben a „Congrés” alatt, mely valóban Trianonja, Versaillese, Párizsa, Bordigheraja, Locarnója lett az 1814—1815-i világnak: Ligné herceg, Wellington, Talleyrand, Granville és Southerland lordok, Nelson admirális és Hamilton lord, közös barátjunkt, a híres és hírhedt „Lady Hamilton” más nevéen „Lady Perdita”, akivel Magyarországon is megfordultak. Esterházy Pál herceg, a „Congress-Esterházy”, Galytzin és Suworow herceg, Metternich, a Sasfőlk, a hideg és biztos, Gentz báró, a művelt, okos és ravasz, mindezek attachéi és diplomatái, a nagyvilág s a félvilág: Elsler Fanny és más metresszek, színészek, írók, újságírók, kémekek és egyéb nagyvilági cannaille. Ezek előtt játszott Bihari akkor, amikor minden a római abszolutizmus imperialista empire szelleme merevedett, amikor ró-

maiassan klasszikus és hideg volt az irodalom római hőseivel, a piktura a nimfákkal és a szobrászat Dianával, a bútor (merev, kemény, pompás) mahagoni, márvány és hidegen fénylő bronz volt, az éjjeli mécs római Sas s a pongyola római tunica, a hajviselet „à la Titus”, az építészet „Neogrecque”, az éjjeli szekrény korinthusi oszlop, a fehérneműs szekrény római diadalív, a pamlag „Etruskus” s római-görög meander vonaldísz ornamense minden hadiszállító mosdóasztalának legbizalmasabb hálószobái idején. Az urak neve Horace, Caesare, Octave, Achille, Gracchus, a nőké Claudine, Alexandrine, Marcelline. A sajtókereskedő Theseus síremlékét építi fejvillául s a párizsi Madeleine görög templomot mímel.

Amde állítólag ebben a klasszikus miliőben jelenik meg a „Le Bohème”, a „Le Zizgane”: Bihari — ragyogó, aranyujtásos, népi ruhájú, színes, sőtétképpű, deres-koromfeketehajú, lázas. Egy csodálatos zenével érkezik, mely felborít minden egykorú klasszikus formát, matematikai kánont, akadémiát, ritmusegységet, orgonapontot. E zene a népi zene, a magyar „rubato”, a hallatlan ritmus- és harmóniagazdagság és szabadság, s benne már 1815-ben a későbbi romantizmus kelléktára: suttogó lomb, tücsök, holdfény, magyar pusztán sóhajtó szél, alföldi jegenyék zúgása, hullott levél zörgése a magyar ugaron, sarkantyupengés, magyar szabalya suhintása, tempós, nobilis kedély parazsa és a végtelen magyar steppének, az Alföldnek távolába vesző keleti álmodás.

Amde ugyanakkor a francia forradalom már kitenyészette az új világot. A Rousseau egyszerűsége a természethez való visszatérés szalonkedvtelése lett. A trianoni műmajorban már egy nemzedékkel előbb játszott népbaráti idillt a marquis és a marquise, akik finom email dobozból műpiszokot püdereztek magukra és műistállóparfömöt használtak. E „pásztoridill” már finom flört a néppel, már Herder divatba hozta a lid-románokat, a régít, az olasz-francia középkort, a románkorit, a „romantique”-ot. A „regény” neve már ekkor „román” és divatos a szenvedő lengyel, a szabadsághős ukrajnyák kozák: Mazeppa, az albán Ali Tepelenti, a „janinai oroszán”, a görögös tu-bán mint női kalap és a szénegető szakállá, mint à la Carbonaro göndör fürt, Hernani, a spanyol grófból lett bandita, ábránd, Freiheitslyrik, Körner és „Zrinyi”-je, ballada, skót tó. A „nép” divatos a pesti Uri uccán s a fiatalurak sétáközben gatyát, fokost és daratollas kalapot hordanak. A „cigány” ott van a kelléktárban. A „romantikus zene” útja Liszt előtt már ki volt taposva. A zene az új idők hajnala, a ma még rettentő barbárságú „jazz”-ból egyszer talán oratórium nő ki. A Fazekas Mihály Ludas Matyi-ja s a Széchenyi Demophília-ja, népbarátsága éppen úgy romantika, mint a kor rengeteg magyar, olasz, lengyel Pellicó Silviója s a brünni várbörtön

magyar, lengyel és olasz osztályai, a költő- és diákrájongók és a magyar reformkorszak.

A Bihari magyar romantikája előbb jött, mint a francia Musset, a lengyel Chopin. A Berlioz „Damnation du Faust”-jának a magyar pusztá felett dübörgő ördögi galoppe-ja már betelése a romantizmusnak, melynek apja — meggyőződésünk szerint — a magyar romantizmus, mely már az első Nyugat felé álmodó nagy magyar „Keleti”-nél, Bessenyeynél, a Széchenyi szellemi ősenél ott van, a külföld felé azonban hatás nélkül. Mindennek Bihari a keresztapja, hatalmas hatással a külföld felé.

A két nyulak és környéke...

Siklóssy László vette észre elsőnek, hogy a XVIII—XIX. század pesti „Suburra” aljaélete a Vámbház körül—Múzeum körül vonalán húzódtott városi falak tövére szorult. A Bástyá uccában, hol e sorok írója a Rómer Flóris által leírt építkezés, gyilokjárós középkori városfalat még leírhatta, a Magyar Céhek Bástyájának vonalából lett s e neveket máig őrző Magyar és Bástyá uccák máig az aljaélet helyei.

A régi „Kecskeméti Kapu” középkorias kapuelővédő Barbakanját Bihari férfikora idején bontatja le József nádor. A Kapuból kisugárzó két országút, az üllői és a soroksári—belgrádi a Dunapartig a szekeres falusi vásárosok, furmányosok, rácok, bolgárok, hajósok, gabonaszakolók, targoncások és cigányok tanýája. Ez az Új Város, a Franzstadt, a hűnöző kültelek pesti kovártélya a XIX. század elején. Az, ami az antik Róma „Suburra”-ja, Párizs Charentonja, Berlin Súdje, London Sohoja. A Kálvin tér az volt, ami Bécsben a Burg előtt a Heumarkt. A tér neve itt is Széna tér volt, éppen úgy, mint a budai Széna tér s mellette a pestises temető, a török temetők, a katonalányok kórháza, a régi budai Lövdház a Szent János-kórház udvarán (mint Pesten a Kálvin tér mellett a Lövdház uccában volt Lövdház, e XIX. századbeli lármás hely a mai Királyi Pál uccában). A két országút — a Soroksári ucca neve nem régóta Ráday ucca — környéke csupa züllött fogadó. A Kálvin téren volt a hírhedt Két Pisztoly, húsz éve még az Üllői úton az Arany Nap, máig a Ráday uccában a Két Korona (cégére máig a hatvanas évek elrajzolt koronája), ezzel szemben a „Két Kék Bakokhol” (cégére ott van a mai malterházon). Ilyen volt a „Két Nyulak”-hoz címzett cégeres, hírhedt fogadó, a „Dorum Leporum” kocsmá, a Lónyay ucca régi neveadója. Az ucca a Dunára rugott ki. Az Erkel ucca helyén a Károlyi grófi major, a Bihari-féle házzal szemben a Mack-féle ácstelep. (Máig az, a Gregersen-telep lett utóda.) Ugyanitt van a dunamelletti Machlup-féle bőrgyár. eukor illatos dunaparti cserzővargaudvar. A paraszti Városvege, Alvóg volt e hely: minden udvaron törökös kervanszerajli-szerű oszlop „állás” falusi szekerek számára. (A Boráros téren a Göndöcs-féle csárdát e sorok írója még ismerte 1893-ban.)

nyomt.

A Kinizsy ucca neve *Tehén ucca* volt: marhahajcsárhely, talán a késői középkor óta hajdu-hajtó *tuğureum*. (Ma a Vágóhid marhaszállásai.) A Rákos uccán át hőmpölygött a Dunába a Pestet körülvevő külső Dunameder. A *Kecskeméti Kapu* előtt — mint a Goethe husvétii reggelén a „Kapu előtt”: „*es wallte das Leben*”: nyüzsgött az élet. Főleg a cigányoké.

Cigányok, targoncások, kubikosok ...

A Lónyay ucca 34. sz. ház helyén a régi Sárgaház élete ilyen volt még húsz éve. Kettős udvarán hatalmas istállók: szekereskovártély, zsuppal fedett szekérállás, mint máig a keleti *Han*-ok, a karavánszerailok. Lakói: cigányok, targoncások, kubikosok, halászok, rakodók. (A modern házban máig is cigánymuzsikusok.) A házzal szemben ma is a Nyomor Háza: a Zalogház. (Máig minden harmadik udvaron garage: a szekeres beszállók modern utódai.)

A fertályt mindig s máig cigányok lakják és lakták. A „királyok” és a malacbandák trógerjei. A nagyszerű öreg, *Radics Béla* közlése szerint a híres *Patikáros Ferkó* (Haynau elől szökött Párizsba) a Soroksári ucca 33. számú Rombach-féle házban lakott. A Soroksári ucca 7. alatt lakik *Bunkó Ferenc, Rácz Pali* és *Radics Vilmos* laktak. (A *Radics*-nemzetség, a híres debreceni *Boka Károly* és a *Patikáros*-testvérek atyafisága máig a Két Nyúl ucca utódjában, a Lónyay ucca 7. sz. alatt lakik *Magyari Imrével*.) A „*Neocolonus*”-ok — a XIX. század „új telepesei”, a cigányok a Ferenc császár (1792—1831) idején keletkező új külvárosban laktak és laknak. Oly helyi szín ez, mely van annyira színes, mint a Kelet minden „*Taban*”-ja, alvége, cigánysora, *Fauxbourg*, — *fauxbourg*, külsővárosi *Vorstadt*,

„*hostát*”, a középkorban a török alatt el-tűnt *Szent Erzsébetfalva* helye, a város „*Bécs*”-e vagyis alvége. Máig, a „*Kapu*” előtt, melyet ma már csak emléktábla jelez.

A régi ház átjáróház volt, óriási akácfás udvarára még sokan emlékeznek. A fertály *cigány vendéglőire* és *kávéházaira is*. A cigányok körül éltek a *hangszerlőmesterek*, akiket neves zeneszerzők is igénybe vettek: a cseh *Linka Kamill*, katonakarmester és *Kálozdy János*, az angol udvari zenész.

Tragikus ómen, hogy a régi sárga ház egykori gazdag tulajdonosa az Aggok Házának agg lakója. Érdekes, hogy a házban máig két muzsikus cigány lakik, furcsa véletlenes helyi szín, hogy a házbéli vendéglő cégére a Biharival egykorú *Vörösmarty Mihály* „romántos” *Szép Honkója*.

A régi ferencvárosi temető helyén a Vágóhid áll.

A *Kinizsy ucca* a hetvenes években kapta nevét, addig *Tehén ucca* volt a neve a hajcsárok herbergje után. (A jószágot itt hajtották le a Dunára, a part fái alatt harminc éve még szeméttelep volt, a környék szegény népe itt szedett gombát.) *Ballagi Mór* kérte az ucca számára a *históriás* nevet, mikor itteni házat építtette, melyben fia, *Ballagi Aladár* az idén meghalt. Jellemző tény, hogy a *Bihari* és a cigányok által művelt *verbungolós* nóták révén a szabadságharc első verbungolásai itt folytak le a *Tehén uccában*. A cigányok közel voltak.

A *Gregersen*-ház melletti régi ház még kispolgáriás empire elemeket mutat, árkád-szerű áloszlopos kiképzést, ez még Biharival egykorú emlék lehet a harmincas évek-ből.

Ime: a szürke házak máig őrzik a régi **cigányromantikát**.